

**Al voltant d'una inscripció del Puig considerada  
erròniament com a falsa**

Ferran Grau i Codina  
Universitat de València

ARSE - 27  
SAGUNTO 1992

## AL VOLTANT D'UNA INSCRIPCIÓ DEL PUIG CONSIDERADA ERRÒNIAMENT COM A FALSA

**Inscripció sepulcral.** Matèria i forma desconegudes. Es va trobar l'any 1608 "en un campo llamado comúnmente el Villar", propietat, segons Lumières, de mossén Alemany. L'únic testimoni cert, Fr. Francisco Boil, de qui han pres la lectura tots els altres, no precisa el lloc de la troballa. Només esmenta una heretat del Convent, on s'havien fet diverses troballes arqueològiques, prop d'un pujol anomenat El Cabeçol, el qual va servir de pedrera<sup>1</sup> del mateix monestir del Puig i d'Ara Christi, i una altra heretat propera, on s'havia trobat un Cupido, i "en los mismos campos tenía su casa de plazer, o casa de campo, y su sepultura también, en Gentil de familia, al parecer, Romana, y en ella un deleytoso baño, con las demás partes de recreación que publica el siguiente letreto, que fue hallado por los años de 1608", Boil. Lumières porta el dibuix de la planta de la casa a què fa referència Boil, i una detallada descripció de les troballes fetes al lloc en les excavacions manades fer primer per l'arquebisbe de València, Andrés Mayoral i després pel seu successor Francisco Fabián y Fuero. Dempere, (ca. 1770;ff.33-46), també ens descriu detalladament el diari d'aquestes excavacions. Lumières, a més ens indica que Fabián y Fuero va veure la inscripció dins una ermita al voltant de la qual s'hi van fer les excavacions i s'hi trobava la planta de la casa al.ludida, tanmateix probablement, ell no la va veure car no porta el dibuix. Veiem-ne ja el text.

Bibliografia: (Boil 1631:f.72); (Bendicho 1640:55); )Martínez 1760:20); (Lumières ca 1800 (ed. 1852):81); (Ribelles ms. a: 402); CIL II 3960; (Puig i Cadafalch 1909:243); (Sanchis Sivera 1920: no 196); (Sanchis Sivera s.d. (ca. 1920): 816, no 23); (Vives 1971-72: no 3854); (Beltran Lloris 1980: 317, no A7).

**DIIS MANIBVS**

**F. CAECIL.RVFUS.VALERIA CON-**

**IVX. SE VIVIS COMPARA**

**RVNT. LOCVM VTI EST, CONCA**

**5 MERATVM PARIETIB.**

**BALNEIS. HORTIS. MONVMEN**

**TVM CONSTRVXERVNT**

**SIBI ET FILIABVS. DONEC**

**AVITIS CINERIB. IMMISCEANTVR.**

<sup>1</sup> Cf. GERV IX, s.v. Puig, on fa referència a aquesta pedrera i l'anomena "El Cabeç de les pedreres" al NO del Puig i també al camp anomenat el Villar o Palau, on es troben les restes de la construcció dibuixada per Lumières i datada al s. II dC.

*Als déus mans. Publi Cecili Ruf, i Valèria, la seua esposa, van comprar, en vida, aquest lloc tal i com està circumdat per parets, banys i jardins. Hi van construir un monument per a ells i per a les seues filles, fins que a la fi es mesclen amb les cendres dels avantpassats.*

Variants: 2 F (Boil); P(Lumières).

Hübner, no dubta de l'autenticitat de l'epígraf, encara sí dubta que la distribució de les ratlles siga la genuïna i tot el text li sembla afectat d'obscures llacunes. Basant-se en aquestes observacions, Beltran Lloris (1980: 317, n.º. A7), la cataloga entre les falses o sospitoses, sense motiu, al meu parer.

Quines raons podem adduir a favor de l'autenticitat d'aquest epígraf? Primer de res tenim el mateix lloc on trobem la notícia i el text de la inscripció. L'obra de Boil no té res a veure amb l'epigrafia, encara que tracta temes relacionats amb el *Fanum Veneris*, ja que hom suposa que era al mateix lloc on hi és el Monestir de Santa Maria del Puig, i trau a col·locació el text que estudiem d'una manera molt tangencial, com una simple curiositat, sense ànim de provar res. És més, mostra una certa aversió contra una excésiva afecció per les antiguitats, i aquest sí que pot haver estat el motiu d'una no massa acurada transcripció del text, sobre el que Hübner manifesta les seues reserves o la seua estranyesa. Veiem-ho, però:

"La pereza de los naturales en estos estudios de la antigüedad, sepulta con remisión las noblezas de su origen, y fuera loable, si fuera desprecio y no floxedad inculta. Como quiera es delito más remisible que tener en esta solicitud tanta demasía" i més avant:

"Dolámonos de ver poco a poco introducirse en España esta lamentable peste Romana" i encara:

"Si nos dexarámos llevar del vano examen d'estas estudiosas antigüedades. Se añidiera mayor cuerpo a esta obra, y más demostración a mi vigilancia. Pero como solo me lleva el desseo de hacer venerable este lugar, después que le ocupa la Reyna de los Angeles, con cuydado he ydo dando de mano a todo lo que puede parecer afectar erudición" (Boil 1631: f. 70v i 71r.).

Tal volta, l'autor participava de l'avversió a les inscripcions d'Isidor Aliaga, arquebisbe de València al 1631, el qual sembla que va ordenar la destrucció de dues o més inscripcions que es conseaven ala Seu de València (cf. Corell 1988a: 116-7).

Però a més tenim un altre argument que, al nostre parer, recolza l'autenticitat de la inscripció. Existeix una altra inscripció a Roma, el text la qual és molt semblant al del Puig i ambdós constitueixen els únics exemplars, a tot l'imperi, d'aquesta singular formulació. Veiem-ne el text (segons CIL VI 13732):



**C • CAECILIVS • FELIX**  
**ET • C • CAECILIVS • VRBICVS**  
**LOCVM • ITA • VTI • EST • CONCAMERATVM**  
**PARIETIBVS • ET • PILA • COMPREHENSIS • LONGVM**  
**5 P • VI • LATVM • P • VIIS • CONSECRARVNT • SIBI • ET**  
**C • CAECILIO • RVFINO • ET • C • CAECILIO MATERNO ET**  
**LIBERTIS • LIBERTABVSQUE • POSTERISQUE • EORVM**  
**EXCEPTA • SECVNDINA • LIBERTA IMPIA**  
**ADVERSVS • CAECILIVM • FELICEM • PATRoNVM SVVM**  
**10 H • M • H • N • S**

*Gai Cecili Fèlix i Gai Cecili Úrbic han consagrat aquest lloc, tal i com està circumdat per parets i envoltat per pilars, que té sis peus de llargària i set peus d'amplària, per a ells, i per a Gai Cecili Rufí, i per a Gai Cecili Matern i per als lliberts i les llibertes i els seus descendents, tret de Secundina, lliberta irrespectuosa contra Cecili Fèlix, el seu patró.*

Aquest monument no passarà als hereus.

Una possibilitat és que francisco Boil coneguera aquesta inscripció, car la publica Gruter al 1602-1603, i que en fera la seua versió per a ús local, però la presentació de la inscripció dins el llibre, com ja hem indicat més amunt, sembla refusar aquesta possibilitat i cal tenir en compte que a més s'ha de tenir un bon coneixement de l'epigrafia per fer-ne una versió com la del Puig, la qual, com veurem més avant, és perfectament comprensible i només fretura de les conjuncions, omeses, tal volta, per la incúria del mateix Boil; a més, a més, recordem que indirectament tenim un segon testimoni segle i mig més tard: Fabián y Fuego.

Els *Caecilii*, al País Valencià, els trobem situats a la zona de Sagunt i a la de Lliria. Només un pertany a Xàtiva. Tots els *praenomina* son Q. ó L., el nostre és el l'únic P (segons Lumiares, F, segons Boil). Sembla una família molt influent i poderosa a tota aquesta zona de la costa i de l'interior. per tant no seria improbable que un d'aquests *Caecilii* encomanara a un parent d'Itàlia (el de la nostra inscripció és un *Rufus* i a Roma apareix un *Rufinus*). un model d'inscripció que tal volta per haver-lo vist, li semblava original o distingida. I no hem d'oblidar que són exemplars únics d'aquest formulari.

Veiem ara les similituds entre ambdues inscripcions. En primer lloc trobem l'expressió (**compararunt, consecrarunt**) **Locum (ita) uti est concameratum parietibus...**: *Concamerare* significa pròpiament, construir una volta, i és un terme d'arquitectura, tanmateix i segons ThLL (s.V.),

l'expressió *concameratum parietibus* de la inscripció de Roma la fa equivalent a *circumdatum*. Així podem tenir un sentit més general, no sols “amb forma de volta o que forma voltes”), sinó aparellat, construït, equipat, envoltat. de I tot seguit enumera de què envoltada o aparellada la construcció.

**Construxerunt / consecrarunt sibi... et filiabus / libertabus...** Els destinataris del monument són els mateixos dedicants, a més d'altres familiars i els lliberts en el cas de la de Roma. Cal remarcar l'ús de la desinència *-abus* per al datiu de mots de temes en *-a*. Aquesta desinència es va mantenir, o es va restituir per diferència el gènere, masc. o femení, en mots en què l'ús de la desinència en *-is* seria ambigua (cf Ernout 1953: 23).

Pel que fa a les peculiaritats de la inscripció del Puig, cal remarcar: *se vivis*, és una expressió freqüent en epigrafia i trobem també en Ciceró (*Att.* 4, 18), cal remarcar la manca de concordança.

*Donec avitis cineribus immisceantur.* Aquestes paraules tenen evidents reminiscències literàries, com podem comprovar comparant-la amb els següents versos d'Ovidi:

*et cinis in tumulo positus iacuisset avito.*

(*Trist.* 4, 3, 45)

at, puto, funeribus dotabere, regia virgo,  
condeturque tuum monumentis corpus avitis!,

(*Met.* 13, 523-4)

Miscebor cinerique cinis atque ossibus ossa,

(*Ep. Drusi* [sp] v. 163)

“Accipe me, Capaneu! cineres miscebimus”, inquit,

(*Ars Am.* 3, 21)

Com veiem, tenim versos que tenen un sentit semblant.

Finalmente, podríem restituir el text de la inscripció suplint les llacunes que va observar Hübner, que es redueixen, al meu parer, al fet que s'ha el.lidit la conjunció *et*. Veiem-ho:

**Diis Manibus**

**P • Caecilius • Rufus et Valeria**

**coniunx • se vivis • compararunt**

**locum • uti est concameratum**

**5 parietibus • balneis • et • hortis • et**

**monumentum • construxerunt**

**sibi • et • filiabus • donec**

**avitis • cineribus • immisceantur**

Pel formulari i el tenor del text es pot datar en el s. II d. C.



## BIBLIOGRAFIA

- Beltran Lloris, F. (1980). *Epigrafía Latina de Saguntum y su Territorium*. València, F. Doménech.
- Bendicho, V. (1640) *Chronica de la muy ilustre, Noble y Leal ciudad de Alicante*, ms. Archivo Municipal de Alicante. En la BUV se conserva una copia del s. XVIII bajo la signatua ms. 248.
- Boil, F. F. (1631). *Cámara angelical de María Santísima*. València. CIL, *Corpus Inscriptionum Latinarum*.
- Corell, J. (1988a). "Destrucció d'inscripcions romanes de València als segles XVI i XVII. Revisió del tema". *Saitabi* 38, 109-117.
- Dempere, A. (ca 1770). *Inscripciones, armario de reliquias, lámparas, etc. de la iglesia del Puig, I-II*, ms. Bibl. Mercedaris del Puig.
- Ernout, A. (1953). *Morphologie historique du latin*. Paris.
- GERV, *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana IX*, València 1973.
- Gruter, J. (1602-1603). *Inscriptiones antiquae totius orbis romani in corpus absolutissimum redactae cum indicibus XXV, ingenio et cura Iani Gruteri, auspiciis Ios. Scaligeri ac M. Velseri*. Heilderberg.
- Lumiares, Conde de (. de Valcárcel Pío de Saboya (ca. 1800 (ed. 1852)). "Inscripciones y Antigüedades del Reino de Valencia... ilustradas por D. Antonio Delgado", *MRAH* 8.
- Sanchis Sivera en *Geografía general del reino de Valencia I*. Barcelona, s. d. (ca. 1920).
- Martínez, F. F. (1760). *Historia de la imagen sagrada de la Virgen santísima del Puig*. València.
- Puig i Cadafalch, J. (1909). *L'arquitectura romana a Catalunya*. Barcelona.
- Ribelles, B. (ms. a). *Colección de lápidas y antigüedades romanas de la ciudad y reyno de Valencia. Ms. 17 del Archivo PP Dominicos de Valencia*. València.
- Sanchis Sivera, J. (1920). *La Diócesis valentina. Estudios históricos*. València.
- ThLL, *Thesaurus Linguae Latinae*.
- Vives, J. (1971-72). *Inscripciones latinas de la España romana*. Barcelona.